

նութիւններից որն է նրանք և որը՝ «ազատ թարգմանիչ» Գ. Մ.-Շահնազարեանցինը։ Մի բան միայն պարզ է, որ կամ Զերոմ Զերոմը, կամ պ. Մ.-Շահնազարեանը, և կամ երկուսն էլ միասին ոչ մի գաղափար չ'ունեն այժմեան առաջաւոր կուսակցութիւնների իդէալների մասին։

Պ. Մ.-Շահնազարեանցը հայերէնի մասին էլ քիչ գաղափար ունի, որովհետև матушка земля-ն թարգմանում է «մայր ցամաք»։

S. 6.

„Весь Кавказ“. — Иллюстрированный справочно — литературный сборникъ. Тифлисъ, 1903. ц. 4 руб. «Ամբողջ Կովկասը» — պատկերազարդ տեղեկատու-գրականական ժողովածու։ Թիֆլիս. 1903. գինը 4 ռուբլի։

Մեր առաջ դրուած է մի մեծածաւալ հատոր, որի բուն նպատակն է՝ «մանրակրկիտ և բազմակողմանի ուսումնասիրութեան ենթարկել Կովկասը»։

— Կովկասագիտութեան վերաբերեալ ահագին գրականութիւնը, ասում են հրատարակիչներն իրանց առաջաբանում, ցրուած է պարբերական հրատարակութիւնների մէջ և չառ քիչ է մատչելի ընթերցողների մեծամասնութեանը, այն ինչ երկրի կուլտուրական առաջադիմութեան շնորհիւ արագ զարգանում է դէպի այդ գրականութիւնն ունեցած հետաքրքրութիւնը։

Ահա այդ հասունացած պահանջին բաւարարութիւն տալու համար «Ամբողջ Կովկասի» հրատարակիչները նպատակ դրին իւրաքանչիւր տարի լոյս ընծայելու մի այնպիսի հրատարակութիւն, որը մեղմուած ձևով ծանօթացնէր ընթերցողներին Կովկասին վերաբերեալ այն տեղեկութիւնների հետ, որոնք մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում և արժանի են բազմակողմանի ուսումնասիրութեան...»

Նպատակը գեղեցիկ է. ծրագրին համակրելի. տեսնե՞ք ուրեմն, թէ հրատարակիչներն ինչ չափով ու ինչ ձևով են իրադրծել իրանց խոստումը, որի մասին այնքան երկար ժամանակ յայտարարում էին լրագրերում։

Ժողովածուն բաղկացած է երկու գլխաւոր մասերից։ Առաջին մասը պարունակում է օրացոյց և իրաւաբանական, փոստային ու վիճակագրական տեղեկութիւններ, իսկ երկրորդ մասում զետեղուած են մի շարք պատմական, գրականական, աղագրական և տնտեսական յօդուածներ։

Առաջին մասը իր կոչմանը կարող էր ծագայել միայն այն

ժամանակ, եթէ նրա հաղորդած տեղեկութիւնները լինէին թարմ, ճիշտ և անմիջական աղբիւրներից քաղուած: Դժբաղդաբար այդպէս չէ: Օրինակ փոստային բաժնում ասուած է, թէ փոստով միանգամից 100 բուրլուց աւել չէ կարելի փոխադրել, այն ինչ այդ օրէնքը վաղուց արդէն փոխուած է, և այժմ կարելի է փոխադրել մինչև 200 բւ:

Պարբերական մամուլի մասին խօսելիս յիշուած է, թէ Ռուսաստանում լոյս են տեսնում 775 հրատարակութիւն, այն ինչ այդ թիւը դեռ անցեալ 1902 թ. հասնում էր մօտ 1000-ի *): Ճապոնիայում լոյս են տեսնում մօտ 2000 զանազան ձևի լրագիրներ, իսկ բոլոր պարբերական հրատարակութիւնների թիւը ոչ թէ 2000 է, ինչպէս ասում է «Ամբողջ կովկասը», այլ դրանից շատ աւելի **): Եւայն կային:

Բայց դրանք շատ չնչին սխալներ են, կան աւելի խոշորները: Այսպէս օրինակ ասում է (եր. 43), թէ ամբողջ Բազում միայն 8,494 բանուոր կայ, այն ինչ այդ թիւը եղել է ***)

1897 թ.—10,952

1898 » —13,705

1899 » —16,895

1900 » —21,253

Իսկ վերջին երկու տարիներում ամենաքիչը 15,000 —16,000:

Կարծում ենք այդ մի քանի նմուշները բաւական են տեղեկատու—վիճակագրական բաժնի մասին գոնէ մօտաւոր գաղափար կազմելու համար:

Դառնանք այժմ II մասին, որ ժողովածուի զլխաւոր հիմքն է կազմում:

Այդտեղ զետեղած յօդուածների ամենամեծ մասը վրացիների անցեալին ու ներկային է վերաբերում, կարծես միւս ազգութիւնները՝ հայերը, ռուսները, թիւրքերը և այլն երկրի խորթ զաւակներն են և ոչ մի դեր չեն խաղում նրա տնտեսական—սոցիալական կեանքում:

Երևում է՝ ժողովածուի խմբագրութիւնն ինքը շատ խակ հասկացողութիւն է ունեցել այդ կեանքի մասին: Նա «սոցիալական—տնտեսական» վերնագրի տակ զետեղել է մի քանի թըռուցիկ յօդուածներ վրացիների անբաժանելի կայուածների», «Վրաստանում տարածուած վաչխառութեան», «հին վրաստանի

*) Гинлейнъ: „Газеты и журналы всей России на 1902 г.“

**) „Revue des Revus, 1901.“

***) „Труды съѣзда Нефтепромышленниковъ.“

եկեղեցական հողային յարաբերութիւններին՝ մասին և այլն. չէ մոռացել ղետեղելու նոյն իսկ 1861 թ. արտասանած մի ճառ «վրաց ազնականութեան նշանակութեան մասին», բայց ոչինչ չէ ասում Կովկասի տնտեսական կեանքի սիրտը կազմող նաւթային արդիւնաբերութեան մասին, տնայնագործութեան, հանքագործութեան, գործարանների և արհեստների մասին: Եւ այդպիսի ձևով ուղում են «Կովկասը բազմակողմանի ուսումնասիրութեան ենթարկել»!?

Խմբագրութեան սէրը դէպի վրացիները այն աստիճանի է հասել, որ նա ուղեցել է նոյն իսկ մի խումբ վրացախօս հայերին էլ իբրև «անխառնուրդ վրացիներ» ներկայցնել: Նա Ա. Խախանովի բերանով՝ «վրացի լուսաւորչականներ» վերնադրի տակ ձգտում է հաւատացնել, թէ Գուլթայիսի և Թիֆլիսի նահանգներում ապրող վրացախօս հայերը իրանց «սովետի» (հայեր) են անուանում միայն այն պատճառով, որ նրանք հայկական եկեղեցի են այցելում: Հեղինակի կարծիքով դրանք «լուսաւորչական վրացիներ են», և այդ հին երգը նա երգում է միայն կէս երեսի վրայ: Չէ որ այդքանն էլ բաւական է. ի՞նչ հարկաւոր են փաստեր, գիտական վերլուծում, բարեխղճութիւն:

Ընդհանրապէս «Ամբողջ Կովկասը» մեծ է ծաւալով, բայց շատ փոքր ու աննշան իր բովանդակութեամբ, իր նիւթերի որակով: Յոգեաճների մեծ մասը արտատպումներ են «Кавк. календарь»-ից, «Вся Россия»-ից և զանազան պարբերական հրատարակութիւններից ու հեղինակութիւններից:

Ժողովածուի վերջում դրուած են առանձին 50 թերթ պատկերներ, որոնց թւում և Գր. Արծրունու, Բաֆֆի, Վեհափառ Հայրիկի և Աղայեանի պատկերները:

Վերջացնելով մեր խօսքը, մնում է ցանկալի, որ խմբագրութիւնը գոնէ հետեւեալ տարիներում աւելի լուրջ վերաբերուի դէպի իր սկսած գործը, հեռու մնայ թիւում միակողմանիութիւնից ու ազգայնական նեղ ձգտումներից և ամեն կերպ աշխատի «Ամբողջ Կովկասը» դարձնել մի օգտակար ձեռնարկ մեր երկրի ուսումնասիրութեան համար:

Հակառակ դէպքում նա կը մնայ իբրև մի օգտակար Geschäft, իբրև ճարպիկ շահասիրութեան մի միջոց, բայց ոչ գրական արժէք ունեցող հրատարակութիւն:

Ե. Թ.